

VENEDİK ARŞİVİ VE KİTAPLIKLARINDAN TÜRK TARİH VE KÜLTÜRÜNE AİT KAYITLAR

DOÇ. DR. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

Türk tarihinin araştırılmasında yerli kaynaklar en başta gelir. Bu kayıtların yabancı kaynaklarla karşılaştırılması da, bilim dünyasında uzun zamandan beri uygulanan bir yöntemdir. Tarihimiz meydana gelirken ve buna paralel olarak da kültürümüzün gelişme evrelerinde oluşturulan belgeler ve kayıtlar, arşivlerimiz kadar şimdi bağımsız olan, eski yönetimimiz altındaki devletlerin arşivlerini ve kitaplıklarını doldurduğu kadar, yönetimimiz altına hiç girmemiş ülkelerde de epey belgemiz bulunmaktadır. Bunların bir derlemesini bile çıkarmak ayrı bir çabayı gerektirir. Fakat aralarında Venedik arşiv ve kitaplıklarının özel bir yeri bulunmaktadır. 7'inci yüzyılda tarih sahnesine çıkan ve iki yüzyıl sonra güçlü bir deniz devleti meydana getiren Venedik Cumhuriyeti, 13'üncü yüzyılda bilhassa 1204 yılında yapılan, IV'üncü Haçlı Seferinden sonra, Akdeniz'in doğu kesiminde kalan yerlerde hem kendine bağlı yerler edindi, hem başta Bizans İmparatorluğu olmak üzere çeşitli Orta Doğu devletleri ile sıkı bir temas kurdu. Doğu'dan getirdiğini Batı'ya, buradan sağladıklarını Orta Doğu limanlarına taşıyan Venedik'li tüccarlar, devlet yapısına da etkili olduktan sonra, bütün Orta ve Yeni çağlar boyunca Akdeniz dünyasında özel bir yer sağladılar.¹ Türklerin de güçlü bir şekilde

¹ Venedik tarihi ile ilgili olarak çeşitli eserler kaleme alınmıştır. En önemlilerinden bazıları şunlardır: Daru, *Histoire de la République de Venise* 1810, ufak boy 10 cilt. H. Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, 1905-1934, Gotha-Stuttgart, 3 cilt, 1964 yılında Aalen'de bir tıpkıbasımı yapıldı. Samuele Romanin, *Storia Documentata di Venezia*, Venezia 1853, 10 cilt. 1925 yılında yarım kalmış bir başkasından sonra, 1972-1975 arasında Venedik'te yeniden 10 cilt olarak basıldı. Roberto Cessi, *Storia della Repubblica di Venezia*, Milano 1944-1946 da 2 cilt, 1968 yılında tekrar 2 cilt, 1981 yılında kısa bir Venedik çalışmaları bibliografyası ile tek cilt olarak yayımlandı. Ph. Braunstein-R. Delart, *Venice portrait historique d'une cité*, 1971. F. Thiriet *Histoire de Venise* 1952, sonradan çeşitli baskıları yapıldı. Que Sai-je? serisindedir. İtalyancası, *Storia della Repubblica di Venezia*, Venezia 1981. F. C. Lane, *Venice, a Maritime Republic*, 1973, İtalyancası *Storia di Venezia* Torino 1978. F. Braudel ve F. Quilici, *Venice*, 1984. İtalyancası *Venezia* 1984, Bologna.

Akdenizde görünmeleri, Venedik Cumhuriyeti ile olan ilişkileri sıklaştırdı.² Bu ilişkiler sırasında ortaya pek çok malzeme çıktı. Bu kayıtların bir envanterini yapma yerine, belirli evrelerde oluşturulan kalıntıları elden geçirmek istedim. Böylece tarihimizin canlı dönemlerinde meydana getirilen kaynakların özelliklerine kısa da olsa değinmekle, Batı dünyasında ne gibi etkinliklerimizin bulunduğunu açıklamak istedim. Bu kayıtlar arasında arşiv malzemesini ön plana almayı ve sırası da geldikçe, arşivlere değil de kitaplıklara intikal eden bazı kayıtlar üzerinde durmayı uygun buldum.

* * *

Venedik Devlet Arşivi (Archivio di Stato di Venezia. Bundan sonra V.D.A. diye kısaltıyorum) hakkında verilen hükümler arasında Türk belgelerinin özel bir yeri bulunmaktadır. Geçen yüzyılda Alman tarihçi Ranke tarafından V.D.A. hakkında öne sürülen olumlu savlar yanında, Osmanlı Tarihinin değerli araştırmacısı J. von Hammer de Türkçe belgelerin önemini büyük ölçüde ortaya koydu. Ayrıca Yunan dili ile yazılmış Türk belgelerinin de yayınlanması, dikkatlerin yoğunlaşmasına yol açtı. Bundan sonraki gelişmeler üzerine, Türkçe belgelerin bir envanteri arzu edilmekle beraber, yapılan bütün

Tek kişi yazılmış bu eserlerden başka Venedik'deki Giorgio Cini vakfı ve Floransa'daki Sansoni yayınevinin işbirliği sonucu çeşitli araştırmacıların yazıları bir külliyyat içinde toplandı: *Storia della Civiltà Veneziana*, önce 10 cilt olan bu seri 1980 yılında 3 cilt olarak tekrar basıldı. Vicenza'daki Neri Pozza yayınevinin girişimiyle 10 büyük ve kalın cilt olarak plânlanan *Storia della Cultura Veneziana* başlıklı külliyyatın 5. cildinin yayını bu sıralarda tamamlandı. Bu seride bazı ciltlerin iki hatta üç kısım olduğunu da göz önünde tutmalıyız.

² Venedik Cumhuriyetinin İslâm dünyası ile ilgisine ait detaylı bir eser henüz yazılmadı. Şimdilik şu araştırma tek kalmıştır, F. Gabrieli, "Venezia e i Mamelucchi" önce şu kitabın içinde, *Venezia e l'Oriente fra tardo medioevo e rinascimento* Firenze 1966, sonradan tekrar yayınladı, *L'Islam nella Storia* Bari 1966 s. 97-116. Arap kaynakların tahlili şu eserde yapıldı: Maria Giovanna Stasolla, *Italia Euro-mediterraneo nel Medioevo, Testimonianze di Scrittori Arabi*, Bologna 1983. Osmanlılarla olan ilişkilerine dair eserler de şunlardır, Tommaso Bertelé, *Il Palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue Antiche Memorie*, Bologna 1932. Paolo Preto, *Venezia e i Turchi*, Firenze 1975. Carlo Coco-Flora Manzonetto, *Baili Veneziani alla Sublime Porta. Storia e Caratteristiche dell'Ambasciata Veneta a Costantinopoli*, Venezia 1985. Verona'daki Banca Cattolica del Veneto'nun düzenlediği çeşitli araştırmaları kapsayan eser: *Venezia e i Turchi*, 1985. Türk kaynaklarını da esas alarak yapılan çalışma, benim *Türk Ansiklopedisi* için yazdığım 'Venedik' maddesindedir.

girişimler sonuçsuz kaldı. Çeşitli kereler çalışma zamanı bulduğum bu malzeme için bir özet yayının yapılmasının hiç de kolay olmadığını gördüm. Bu sorun belgelerin oluşmasından kaynaklanır. Bir tek belge adını verip bir yorum getirmek bile bazan zorluk yaratır. Zira bir konu hakkında bazan çeşitli yazışmalar yapılmış, bunlar da çoğu kez Türkçe belgeler arasına konulmamış, ilgili daireye havale edilmiştir. Belgenin ne için yollandığı, hangi koşulların bir sonucu olarak oluştuğu, İstanbul'daki bailo veya olağandışı yetkiyle yollanmış temsilciye mi verildiği, yoksa doğrudan bir Türk temsilci tarafından mı Venedik Cumhuriyeti yöneticilerine götürüldüğü ve sonunda belgenin ne gibi işlem gördüğü ihmal edilmemesi gereken hususlardır. Bu arada Venedik şehrinde oturup da, yöneticiler ile doğrudan görüşen Türklerin de bulunduğunu, bunların başvurularının büyük bir kısmını Türkçe yaptıklarını, Dalmaçya kıyılarında bulunan Zara, Spalato (İsplit), Sebenico (Şibenik), Trau gibi Venedik Cumhuriyetine bağlı şehirlerdeki yöneticilere yazılan Türkçe belgelerin hiç de az olmadığını belirtmeliyim. Son olarak da, bir tek Türk belgeleri koleksiyonuna bakmanın yetersiz olduğu, daha başka tasniflerde de Türkçe belgeler bulunduğu işaret etmeliyim. Bu sayıyı çoğaltan bir kişi olarak, zorluğun bir kısmını yaratmış bulunuyorum.

V.D.A. de bulunan Türkçe belgelerin tasnifine daha önceki zamanlarda başlamıştı. Fakat tutulan yol, günümüz bilimsel yöntemlerine göre değil de devletin çıkarları doğrultusundadır. Venedik Cumhuriyeti yöneticileri bu malzemenin daha sonraki devirlerde de işe yarayacağını farkında oldukları için, bir düzen içinde bulunmasını sağladılar ve ayrıca İstanbul'da bulunan temsilciler de, belgeleri titizlikle koruma yanında düzenli envanterler tutarak ardıllarının işini kolaylaştırmışlardı. Bu çalışmalar üzerinde bir makalemde durmuştum. Venedikli yöneticiler gelen Türk belgelerini kendi memurları olan tercümanlara (Venedik lehçesinde Dragomanno) çevirterek ilgili yerlere koydururlardı. Bu önemli belgelere eğilenlerin başında Marino Sanudo (1466-1536)'yu koyabiliriz. 1498 ile 1535 yılları arasında Venedikli yöneticilere gelen önemli evrakı elden geçiren Sanudo, 58 cilt olarak yarattığı büyük külliyyatı içinde, Türk belgelerinin çevirisine yer verdi. Osmanlı tarihi araştırmacı J. von Hammer, Sanudo'nun eserinde bulunan kayıtların çok önemli olduğu sonucuna varmış ve eser henüz yazma halinde iken bile tarihinde Türk kaynaklarıyla karşılaştırmış ve böylece kaynak konu-

sunda ne kadar sağlam temeller üzerine oturduğunu ispat etmişti. Marino Sanudo'nun eseri geçen yüzyılın sonlarında (1879 ile 1902) basılı hale geldi. Hazırlanan dizinler sayesinde araştırmacıların işi epey kolaylaştı. Fakat bilim dünyasındaki yaygın bir söylenceye göre, yayın hatalı ve yetersizdir. Bu savın bilimsel bir ispatı detaylı olarak ortaya konulmadı. Bununla beraber, ciddi araştırmacılar belgesel yayın yapmak istedikleri zaman, şimdi Venedik'deki Marciana kitaplığında bulunan müellif yazısı nüshaya bakarlar ve kontrolden geçirirler. Bizim tarihimizi yakından ilgilendiren iki araştırmada, bu yöntem ihmal edilmedi.³ Türk tarihini yakından ilgilendiren, belgelerin özelliğini belirten, hangi belgelerin çevrildiğini detaylı olarak eleştiren bir araştırma henüz yapılamadı.

Venedik Cumhuriyeti yöneticileri gelen Türk belgelerinin, kendilerine göre önemli gördüklerinin, büyük bir kısmını başka bir seri için de kopya ettirdiler. *Libri Commemorativi* adı ile tanınan bu seri içinde de çok değerli belgeler bulunmaktadır. Bu seriyi de yayın için hazırlayan R. Predelli adında çalışkan bir V.D.A. müdürü idi. Seriyi aynen değil de (belgeler çok defa o dönemde kullanıldı ve lehçe ile kopya edilmişti) günümüz İtalyancasına adapte ederek bir özet yayın gerçekleştirdi. Eser, 1876 ile 1914 yılları arasında 8 cilt olarak yayınlandı. Bu ciltlerde de, Fâtih Sultan Mehmed döneminden başlayarak, 18'inci yüzyıla gelinceye kadar, pek çok Türkçe belgenin çevirisini bulmaktayız. Ağırlık büyük oranda 16'ıncı yüzyıldadır. Türk tarihinin bu çok canlı dönemi sırasında epey belge oluşmuş, günümüz arşivleri de, en çok bu dönem belgeleri ile tanınmıştır. 17'inci 18'inci yüzyıllar için aynı yoğunluk bulunmaz. Çok önemli görünen ahidnâme metinlerinden başlayarak, küçük hüccetler bile İtalyancaya çevirtilerek buraya alınmış, yayın sırasında da özeti verilmiştir. Bu hüccetlerde de, yerel yöneticilerin Venediklilerle olan ilişkilerde, çıkarlarını korumak için nasıl sabırlı davrandıkları ispat edilir. Belgeler için çok gerektiği zaman, özet yayın yerine, esas çeviri olan metin de asıl defterden incelenebilir. Fakat bu tarz bir incelemeye rastlamadım. R. Predelli, benzeri görülmemiş bir gayretle

³ Maria Nallino, "L'Egitto dalla morte di Qa'it Bay all'avvento di Qansüh al Gûri (1496-1501) nei Diarii di Marin Sanudo", *Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei. Rendiconti Morali*. 1965 s. VIII/XX f. 7-12, Sayfa 414-453 Biancamaria Scarcia Amoretti, *Sah Ismail nei 'Diarii' di Marin Sanudo*, Roma 1979.

bütün özel isimleri eserine aldığı için, bilim adamlarını büyük bir külfetten kurtarmıştır. Çok sayıdaki Türk belgesi de aslı bulunmamakla veya umulmadık bir tasnifte araştırmacısını beklerken, şimdi bu seri sayesinde, fazla miktarda bir Türk belgesinin varlığından haberdarız.

V.D.A.'inde bulunan Türk belgelerinin çağdaş yöntemlere göre tasnifinin girişimi önceliği Hammer'e aittir. Tarihinde bir envanter çalışmasını da gerçekleştirmek istemiş ise de, yetersiz kalması doğaldır. Genel bir tarih içinde böyle azametli bir girişim muhakkak eksik kalır. Kaldı ki arşiv yöneticileri de, henüz V.D.A. ni tam anlamıyla o sıralarda düzenlemiş değillerdi ve çeşitli serilerin de değerleri henüz ortaya konmamıştı ve Türk belgeleri için de bir düzenleme eksikliği duyulunca, yöneticiler bir düzenleme işine giriştiler ise de, gene akim kalmıştır. 1878 yılında yapılan bir kataloglama çalışması 408. belgede durdu. V.D.A. de 166 II, kod numarası ile tanınan bu dizin (indice), malzemenin gerçek değerini yansıtmaktan çok uzak kalmıştı. Bunun üzerine yetenekli bir kişi arandı ki, bu da tanınmış türkolog Luigi Bonelli idi.

Çağdaş Türkbilim çalışmalarında seçkin bir yer edinen Luigi Bonelli, geçen yüzyılın sonlarında Venedik şehrine çağrılarak belgelerin bir özetini yapmağa girişti. Büyük bir gayretle bu işe sarılan araştırmacı erüdisyonunu burada da göstererek, nasıl bir çalışma uygulanması gerektiğine değindi. Fakat bu malzeme üzerine çöken talihsizlik kendisini bir kere daha gösterdi ve L. Bonelli, Mısır'dan gelen bir çağırıcıyı önplana alarak Venedik'deki çalışmasını yarım bıraktı ve Mısır'da bulunan Türk belgelerinin bir katalogunu hazırladı. Fakat meydana gelen kitap kendi adına değil de, başka bir isim altında bilim dünyasına sunuldu. Luigi Bonelli bu çok az görülen bilimsel korsanlık olayına karşı sert bir tepki gösterdi ve yetiştirdiği A. Bombaci de olayı keskin bir üslup ile kınadı.⁴ Bonelli, V.D.A.'ndeki Türk belgeleri üzerinde bir tek yayın yapabildi. Bir ahidnâme metni ötesinde, pek çok özellik kapsayan bu belgeyayı nedense bilim çevrelerinde hak ettiği ilgiyi pek göremedi. V.D.A.'ndeki Türk belgeleri ilk evrede Türkbilimcilerin dikkatini çekti ve araştırmacılar konuya eğilmeğe devam ettiler. Bunlar arasında Macaristanlı Türkbilimci L. Fekete'yi zikretmeliyim. Ülkesi ile ilgili Türk belgelerini görmek isteyen araş-

⁴ *Oriente Moderno* XXVII (1947) s. 51-55 ve ayrıca *Dizionario Biografico degli Italiani*, c. XI (1969) s. 762-763.

tıncı V.D.A.'nde bulunduğu fetihnâmeleri ve sair kayıtları eserinde değerlendirmekle üzerine düşeni tamamladı.^{4a} Fakat konu küçük araştırmalar çerçevesinde değil de, kapsamlı bir araştırmayı gerektirdiği için, yeni bir araştırmacı, V.D.A.'nde bulunan Türk belgelerini incelemekle görevlendirildi. Bu da Alessio Bombaci idi.

V.D.A.'nde bulunan Türkçe belgelerin detaylı bir incelemesini çağdaş yöntemlere göre sağlamak ve bir yayınına başarma becerisini gösterme şerefi müteveffa Türkbilimci Alessio Bombaci'ye aittir. A. Bombaci, 1941 ve 1942 yıllarında burada çalıştı ve gördüğü Türk belgeleri üzerine ciddiyetle eğildikten sonra arşiv yönetimine bir rapor sundu ve ayrıca bir de İtalyanca dizin hazırladı. 1948 yılında toplanan XXI'inci Uluslararası Doğubilimciler Kongresine bir bildiri sunan Bombaci, çok değerli bir makale de kaleme aldı. Kongre sonunda alınan bir temenni kararı ile, V.D.A.'nde bulunan Türk belgelerinin, özet de olsa, bir yayını istendi. Ne yazık ki Bombaci bu isteği bir türlü gerçekleştirmedi.⁵ Kafasında tasarladığı bir kısım makaleleri bilim dünyasına sunmakla, üzerine düşen görevin bir kısmını yerine getirmekle beraber, esas arzusu bu değildi. Müteveffa üstadın çalışmaları da bir arşiv malzemesi olarak elde kaldı. Gene de alanında tek kalmış bir çalışmadır. Bombaci'nin elyazısı olan raporu ile daktilo edilmiş dizini "Collezione di Documenti Turchi" diye tanınan serinin en son [20]. kutusunda bulunmaktadır. Çeşitli araştırmacılar büyük bir emek ürünü olan bu çalışmayı eserlerinde zikrettiler. Bilim dünyasına basılı olarak sunmak tarihçiler kadar kültürümüzün başka yönlerini de inceleyen kişilerin de işine yarayacaktır. Ben de bir temenni sürmekten öteye gidemiyorum. Hemen katacağım husus da, Türkçe belgelerin sayısının hızla arttığıdır. Gerek Luigi Bonelli gerek Alessio Bombaci çok önemli sayılan iki seri üzerinde çalıştılar. Arşive ilk girenler, "Collezione di Documenti Turchi" serisi ile "Lettere e Scritture Turchesche" diye tanınan tasnife dikkat etmişlerdi. 28 belge de güzelliklerinden ötürü, "Sala Regina Margherita" diye adlandırılan, fakat on yıl kadar önce kapatılan bir salonda örnek olarak bulunuyor, araştırmacılar kadar ziyaretçilerin de hayranlığını üzerine çekiyordu. Halbuki V.D.A. bu kadar Türk

^{4a} Bu zat için bk. G. Bayerle, "Cronica : Lajos Fekete, 1891-1969, *Archivum Ottomanicum* c. I (1969) s. 303-316.

⁵ Bombaci'nin nekrolojisini ve Venedik Arşivindeki çalışmalarını yazmıştım: *Belleten* XLIV/173 (1980) s. 179-192.

belgesi barındırmaz. Çeşitli dairelerde, konuya göre serpiştirilen belgelerin sayısı epey fazladır. Bunlar arasında 'Archivio Bailo a Costantinopoli' adlı kısım başta gelir. Kısa bir yargı ile, her dosyada bir-iki belge var, diye geçirtilen bu tasnifin uğradığı bu haksızlığı gidermiş bir kişiyim.⁶ İstanbul'da bulunan Venedik temsilcileri Türk belgelerini belirli bir düzen içinde tutup, birer envanter ve dizin hazırlama yöntemi uyguladılar. Böylece günümüz bilimi için olmasa bile, belgelerin o sıralarda nasıl dosyalandığını gösterdiler. Buna ek olarak da, belgeleri defterlere aynen yazmak ve bazılarını da kendi dillerine çevirterek, hem anlaşmazlık çıktığı zaman sağlam belgeye sahip oldular, hem şimdi için malzeme sağladılar. En azından özel isimlerin bulunması ile yer adlarının tespitinde değerli bir klavuzdur. Diğer serilerde de bulunan Türkçe belgelerin uğradığı talihsizliğin giderilme zamanının geldiğine kâniim. Venedik Cumhuriyeti yöneticileri, Türk dünyası ile ilişkide buldukları sıralarda, çıkarlarını korumak için giriştikleri bir takım yazılı başvurularda da, ellerindekileri sık sık ortaya koydular. Bundan dolayıdır ki kendilerine intikal eden Türk belgelerini büyük bir kıskançlık ile saklamayı ve korumayı başardılar. Zamanın amansız tahribi, belgelerin yüzyıllarca korunduğu başkanlık sarayının uğradığı bazı yangın felâketleri, Venedik şehrini her zaman etkisi altına alan rutubet bu belgelere büyük zarar verme yanında bilhassa Avusturya işgali sırasında (1797 tarihli Campoformio andlaşması) epey belge Viyana'ya taşındığı ve sonra iade edildiği için, yok olmakla beraber, Türkçe belgeye sahip şehir sıralamasında birinciliği her zaman için korudular ve başka bir arşive pek kaptırmadılar. Belgelerin durumuna değinmeden önce başka bir konuya daha eğilmeliyim.

V.D.A.'nin içerdiği Türk belgeleri arasında Türkçe yazılanlar yanında, başka dilde kaleme alınmışlar da bulunmaktadır. Az sayıda da olsa Arapça, Farsça, Slavca, Musevice ve bazan da doğrudan İtalyanca yazılmış olanlar kadar çok sayıda Yunan dili ile yazılmış belgeler bulunmaktadır. İlk ilişki dönemlerinden başlayarak 16'ncı yüzyılın başına kadar geçen süre zarfında yazışmalarda Türkçe çok az kullanılmıştı. Aşırı bir mübalağa ile, dilimizin hiç kullanıl-

⁶ M. Şakiroğlu, "Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan İstanbul Balyosu Arşivi Üzerinde Bir Araştırma", şu kitabın içindedir, *Studia Turcologica Memoriae Alexi i Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 469-480.

madığı ileri sürülür ise de⁷ Fâtiş Sultan Mehmed dönemine ait bazı belgeler V.D.A.'nde bulundu ve bazı andlaşma metnlerinin de özgün şeklinin Türkçe olduğu ve sonradan Yunancaya ve bazan da Latinceye çevrildiği anlaşıldı.⁸ Bunun eleştirisini bir kenara bırakarak, yayın bakımından uzun yıllar öncülüğü sürdüren Yunan dili ile yazılmış olanlara değinelim. Geçen yüzyılın ortalarında tarihçilik alanında önemli sayılan belgelerin toplu yayınına geçildi ve külliyyat (corpus) denilen bir kavram oluşturuldu. Bu çalışmalar sırasında Venedik tarihinin en eski belgeleri de basılı hale getirildi. Bunlar arasında tarihimizi ilgilendiren kayıtlar bulunmaktadır. Ortaçağ tarihini araştıranlar da kendilerini ilgilendiren bir dizi yayın arasında V.D.A. ile Malta adası arşivinde bulunan bir kısım Yunanca yazılmış belgeleri de basılı hale getirdiler. Yapılan yayınların ilkelliği öne sürülerek, filolojik bakımdan eksiklik olduğu ve herhangi bir eleştiri süzgecinden geçmediği öne sürülüp hangi tarihsel ortam içinde geliştiklerinin dikkate alınmasının bir ihmâl olduğu ileri sürüldü ve sonraki yayınlarda bu ilke benimsendi. Bu tarz eksikliklere karşılık yapılan yayınlar günümüz tarihçileri tarafından gene de kıymetli kaynaklar arasında sayılmaktadır. İki çalışkan araştırmacı olarak tanınan F. Miklosich ve I. Müller, yaptıkları yayın içinde V.D.A.'nde bulunan belgeleri yayınlamakla burasının değerini bir kere daha ortaya koydular. Aradan geçen zaman zarfında, V.D.A. bu tarzda daha başka belgeleri sinesinde barındırdığını bilim dünyasına tanıttı. Venedik Cumhuriyetini Türkiye tarafından gelen belgelerin ayrı defterlere yazıldığı ve bunlardan birisinin de "Liber Graecus" diye tanındığı anlaşıldı. Bu belgenin de çağdaş bir yöntemle eleştiri süzgecinden geçirilme başarısı Alessio Bombaci'nindir. Kaleme aldığı makalelerde burada bulunan belgelerin değerini ortaya koyan Bombaci, çok arzu edilen *diplomatiqne* bir yayını bir türlü gerçekleştirmedi. Türk tarihi yanında daha başka konuları da aydınlatacak bu derlemenin toplu bir yayınının gerçekleşmemesi gerçek bir eksiklikler. İyi bir Bizans dönemi filolojisi bilgisi yanında, belgelerin esas yönünü aydınlatacak tarihsel kaynaklar gerekmektedir. Bu saydığım eksiklikleri bir parça da olsa giderecek bir araştırma yakın bir geçmişte yayınlandı. Osmanlı tarihinin en talihsiz kişilerinden biri sayılan Şehzade Cem ile ilgili

⁷ Speros Vryonis Jr, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century*, Berkley-Los Angeles-London, 1971 s. 233 ve 462.

Yunanca yazılmış bir dizi belge bilim dünyasına sunuldu.⁹ V.D.A.'nde Yunan dili ile yazılmış daha başka belgelerin de ortaya çıkması, konunun ne kadar çetin olduğunu ortaya koymaktadır. Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait de bir miktar Yunanca belge henüz araştırmacısını beklemektedir.

V.D.A.'ndeki malzeme üzerinde yapılan çalışmaların devamına değinmeden önce, yarım kalmış bir yayın üzerinde durmalıyım. 19.uncu yüzyıl sonlarına doğru bir diplomat olarak yetişmekle beraber, Osmanlı Devletinin çeşitli merkezlerinde bulunduğu sıralarda tarihimize de merak saran F.A. Belin kaleme aldığı bir dizi kıymetli eserler yanında, Venedik tarihinin bizim açımızdan önemine eğilmiş ve andlaşmaların metinlerini incelerken Fransa dışında Türklerin değişik Akdeniz ülkeleriyle ilişki kurduklarına dikkat etmişti. Mısır'da bulunduğu sıralarda da bir kaynakla karşılaştı. Bir manastırda karşılaştığı belgeler arasında 1595 tarihli Türk-Venedik muahedesi-nin bir suretini bulup yayınlamıştı.¹⁰ Makale kısa bir metin yayınından öte, iki devlet arasındaki ilişkilerin bir özetini vermektedir. Belin, bu çalışmasından başka bir yayın yapmadı. Fakat arşiv hakkında ve daha başka ne gibi belgeler içerdiği konusunda kesin bilgiye sahip değilim. Mısır'da bulunan İtalyan Kültür Ataşeliği ve manastırı koruduklarını sandığım katolik mezhebine bağlı Françeskan Tarikatu papazlarının kültür merkezine yaptığım elliden fazla başvurudan hiç birisine yanıt alamadım. Bununla beraber umudumu yitirmemişken, bir derlemede izine rastlayabildim.¹¹ Fakat bilimsel bir çalışma henüz yoktur. Bu belgelerin oraya nasıl nakledildiklerini belki Belin gibi bir araştırmacı ortaya çıkarabilir. Bu girişimim akâmete uğramakla beraber, Türk-Venedik ilişkilerinde özel bir yeri bulunan başka bir merkez üzerine yaptığım çalışmalar sırasında daha bol belge ve kaynakla karşılaştım. Kudüs'de bulunan Kutsal Yerlerin koruyuculuğunu uzun yıllar üstlenen Venedik Cumhuriyeti, oluşan belgelerin

⁹ E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, Venice 1983.

⁹ A. Gallotta-G. Bova, "Documenti dell'Archivio di Stato di Venezia Concernenti il Principe Ottomano Gem", *Studi Magrebini* XII (1980) s. 175-199. Bu müstesna değerdeki makaleyi dilimize çevirip yayınlamış bulunuyorum: *Tarih ve Toplum* 30 (Haziran 1986) s. 339-347.

¹⁰ "Relations diplomatiques de la République de Venise avec la Turquie", *Journal Asiatique* (1876) s. 381-424.

¹¹ Martiniano Roncaglia, "Catalogus Documentorum Muski", *Studia Orientalia Christiana* I (1956) s. 165-175.

bir kısmını kendi arşivine kazandırırken, bir kısmını da burayı yöneten Franşeskan papazlarına ve kurdukları manastıra bıraktığı için, malzeme elde kalmıştır.¹² Venedik temsilcileri tarafından Kutsal Yerlerin korunmasına dair yapılan girişimlerle, Kudüs ve civarında görevli katolik mezhebine bağlı din adamlarının tedirgin edilmemesi için yapılan çabaları yansıtan bu belgeleri de iki devlet arasındaki ilişkiler içinde saymalıyız. Belgelerin oluşmasında Venedikli temsilcilerin etkisi bulunduğu anlaşılıyor ve bazıları da doğrudan onlara verilmiştir. İstanbul'daki Başbakanlık Arşivi'nde incelediğim bir kaç Venedik defterinde de, Kudüs ve civarında bulunan Osmanlı yöneticilerine yazılan bir dizi belgelerin suretleri bulunmaktadır. Fransa ise 17'inci yüzyıldan sonra buraların koruyuculuğunu üstlenmeğe kalkıştı ve 1740 tarihli ahidnâmede bu isteğine ulaştı.¹³ Aradan geçen zaman zarfında Venedik Cumhuriyeti, katolik dünyasında kendisine bir prestij sağlayacak bu çabayı yürütmeğe gayret etti. Bunun sonucu meydana gelen belgeler nisbeten şanslıdır ve değerli araştırmalara konu olmuş, en önemlisi bir düzenli envanteri de hazırlanmıştır.

Görülüyor ki, Türk-Venedik ilişkileri dendiği zaman iki devletin resmi belgeleri kadar, dışında umulmadık yerlerde de malzeme bulunmaktadır. Buradan hareketle, araştırmacıların değişik yerlerde buldukları malzemeyi haber vermeleri, çalışma ufkunu genişletecektir. Bu alanda Moritz¹⁴ ve Wittek¹⁵ tarafından elde edilen belgelerin de

¹² Buradaki Arap ve Türk belgeleri kataloglandı ve çeşitli araştırmalara konu oldu, E. Castellani, *Catalogo dei Firmani ed Altri Documenti Legali Emanati in Lingua Araba e Turca Concernenti i Santuari, le Proprietà, i Dritti della Custodia della Terra Santa Conservati nell'Archivio della Stessa Custodia in Gerusalemme*, Gerusalemme (Kudüs) 1921. A. Arce, *Documentos y Textos*. Tarikatın kurucusu San Francesco anısı için hazırlanan bir cilt: *La Custodia di Terra Santa e l'Europa. I Rapporti Politici e l'Attività Culturale dei Francescani in Medio Oriente*, Roma 1983. Şu makaleler önemlidir: G. Bissoli, "La Republica di Venezia e la Custodia di Terra Santa" s. 83-94. Ignazio Mancini, "Documenti e Firmani dell'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa" s. 131-138. A. Arce, "L'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa" s. 139-143.

¹³ *Mu'ahedât Mecmûası* c. 1, 1294/1307, s. 20 ve 21.

¹⁴ Bernard Moritz, "Ein firman des Sultans Selim I. für die Venezianer vom Jahre 1517" şu kitabın içinde, *Festschrift Eduard Sachau* Berlin 1915, s. 422-443. Bu makaleye yapılan bir zeyl çalışma, Martin Hartmann, "Das Privileg Selims für die Venezianer von 1517" *Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft jahrgang. Hommer-Festschrift*, Leipzig, c. 2, 1917, s. 201-222.

¹⁵ P. Wittek, "A Letter of Murad III to the Doge of Venice 1580", *Bulletin of School of Oriental and African Studies*, XIV (1952), s. 381-383.

şimdi nerede olduğunu bilmemekle beraber, yayınlanmaları bize bir klavuzdur. Başka bir diyara göç eden kaynak da Paris'deki Ulusal Kitaplık¹⁶ (Bibliothèque National) da bulunan kodekstir. Bilimsel kurallar ışığı altında incelenen bu derleme, uzantının ne kadar olduğuna delildir. Sayın profesör J. Matuz, bir tarihlendirme yaparak,¹⁷ bir dönemin belgelerini kronolojik bir sıra içine koymuştur.

V.D.A.'ndeki Türkçe belgeler üzerindeki tuhaf talihsizliği büyük ölçüde gideren araştırmacı, merhum hocam Prof. M. Tayyib Gökbilgin'dir. 1959 yılında Türk Tarih Kurumu ile Venedik'deki Giorgio Cini vakfı arasındaki bilim adamı değişimi programı çerçevesinde burayı ziyaret eden hocam, çok ilgi duyduğu ve mütehasısı olduğu Kanunî Sultan Süleyman döneminin belgelerini incelemiş ve not alma yanında mikrofilmler yaptırarak yayına hazırlanmıştı. Türk Tarih Kurumu, yayınları arasında bir de belge yayını içeren dergiyi gerçekleştirdiği zaman, Gökbilgin elindeki malzemenin yayınına başladı. Toplu bir katalog çahşması yerine belirli bir süreyi derinlemesine incelemeyi tercih eden hocamın bu yayını iyi bir kaynak oldu hem de sonraki araştırmalar için bir klavuzluk görevi üstlendi. Birinci kısmı ile ilgili *Studi Veneziani* dergisinde bir tanıtma yazısı yazdım [c. 13 s. 665-67]. İkinci kısım için detaylı bir tanıtma göremedim. T. Gökbilgin yayın sırasında herhangi bir konu veya tarihsel sıra uygulamadı. Böyle devasa bir yayın için çok gerekli olan bir dizin de konulmadığı için, yararlanmak bir hayli güçleşmiştir. Bu eksikliği gidermek, bir yöntem üzerinde anlaşmak, bilim açısından bir gereksinimdir.

* * *

Erdem dergisinin bu sayısından başlayarak, Venedik kaynaklarının Türk tarihi ve kültürü açısından önemi üzerinde bazı konulara değinmeyi amaçladım. İlk planda V.D.A.'nde bulunan Türkçe belgelere eğilmek istedim. Bunlar arasından da Kanunî Sultan Süleyman

¹⁶ C. Villain-Gandossi, "Contribution à l'étude des Relations Diplomatiques et Commerciales Entre Venise et la Porte Ottomane au XVIe. siècle", *Südost-Forschungen* dergisi ciltlerinde: XXVI (1967), XXVIII (1969) ve XXIX (1970). Sonradan hepsini diğer makaleleriyle birlikte bir araya getirdi: *La Méditerranée au XIIe-XVIe siècles*, Londra 1983, *Variorum* dizisi içindedir.

¹⁷ J. Matuz, *Herrscherurkunden des Osmanensultans Süleyman des Prächtigen. Ein chronologisches Verzeichnis*, Freiburg, 1971.

dönemine ait olanlara öncelik verdim. Prof. T. Gökbilgin, yaptığı yayın üzerinde benim de durup, görülen aksaklıklar üzerinde eleştiri yapmamı istemişti. Bu belgeler üzerinde 1967-1968 akademik yılında edindiğim bir burs sayesinde ilk kez temas kurdum. İtalyan hükümetinden istediğim bursun sağlanmasında hocam Gökbilgin'in gayretlerini tatlı bir anı olarak saklamaktayım. Dönüşte akademik yaşama girdiğim için, görüşmelerimiz eksik olmadı. Başarmakta olduğu yayını tamamlamak için bir dizini önerdiğim zaman müte-hassis olmuştu. Fakat vatanî görevim için yaş sınırına geldiğim için bunu gerçekleştiremedim.¹⁸ Tamamladığım tek boşluk, ne kendisinin ne de benim bir türlü bulamadığımız 1503 tarihli Türk-Venedik andlaşmasının Türkçe metni idi.¹⁹ 1976 yılında kısa bir Roma yolculuğum sırasında, iki gün Venedik'de bulunurken, arşiv yöneticileri yakın bir geçmişte yanlış yerden çıkarılıp, diğer andlaşma metinleri arasına konduğunu söyleyip fotoğrafını hediye etmişlerdi. Görüldüğü üzere, arşiv çalışmasında bazan uzun dönem bile yetersiz kalmaktadır. 1979 yılında mensubu bulunduğum Ankara Üniversitesi beni yurt dışında araştırma ve inceleme ile görevlendirdiği zaman gene İtalya'yı hedef aldım. Bu kere de V.D.A. ne ağırlık vererek, başka merkezlerde çalışma olanağı bulabildim. Biraz deneyimli bir araştırmacı olarak tarihimiz ile ilgili kaynakları ve bu arada Türk belgelerini incelemeğe başladım. Nelerle karşılaştığımı daha önceki bir araştırmada kısaca konu ettim.²⁰

Bu çalışmamı sayın Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın teşviki üzerine hazırladım. Bunu bir külliyat (corpus) olarak düşünmekle beraber, sınırlı dergi sayfalarının yetersiz kalması endişesi üzerine, araştırma türünden yayınlamayı kararlaştırdık. Ayrıca bir yöntem arayışı içinde bulunduğum için, önerileri de beklemekteyim. Çünkü belgelerin yazıldığı gibi, aslı şeklini mi yoksa eski alfabeğe âşına ve yatkın olmayan şimdiki nesil için yeni Türk alfabesine göre mi yayınlamak gerektiği üzerinde tereddütler bulunmaktadır. Çeviri-yazı sırasında bazan sert polemikler kopmaktadır. Bu da belki bir

¹⁸ M. H. Şakiroğlu, "Büyük bir kaybımız. Prof. M. Tayyib Gökbilgin. 1907-1981", *Belleten* XLV/2 (1981), s. 551-572.

¹⁹ "1503 Tarihli Türk-Venedik Andlaşması", *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye sunulan Bildiriler*, c. 3 (1983) s. 1559-1569

²⁰ M. H. Şakiroğlu, "II. Selim'in Venedik Cumhuriyetine verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler", *Erdem* II/5 (1986) s. 527-553

çekingenlik ve ürküntü yaratabilir. Fakat gene de karşıyım. Belge yayınlarında, değil bizim gibi alfabe değişimi geçirmiş, lâtinçe alfabeyi kullanan ülkelerde bile sert çatışmalar çıkar. Oldukça iyi izlediğimiz İtalyan yayınlarında iki satır için ne kadar ağır ithamlar yapıldığına tanık oldum. Bu durum karşısında, yılgınlık yerine, becerisi ve topladığı notlar oranında herbir araştırmacının elindeki kayıtları yayınlamasının daha uygun olacağı kanısındayım.

* * *

Prof. T. Gökbilgin V.D.A. de bulunan Türkçe belgelerini Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan *Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi*'nin iki sayısında yayınlandı:

“Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri” I/2 (1964) s. 119-220.

“Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle ilgili Diğer Belgeler” V-VIII/9-12 (1968-1972) s. 1-151.

Venedik’de bulunduğu sıralarda not alma ve mikrofilm yaptırttı. Daha sonraki çalışmalarını bu malzeme üzerinde yürüttü ve belgelerin yayınından sonra çeşitli konferans ve makalelerinde konu etti. Fakat yayın bazı kusur ve eksikliklerle kaldı. Bunları şöyle sıralıyabilirim:

- 1 – Örnek fotokopi çok az verildi.
- 2 – Belgelerin boyutları hiç bir zaman verilmedi.
- 3 – Da‘vet (Invocatio) kısımları hep ihmal edildi.
- 4 – Belgelerin en azından kaçar satır yazıldığı belirtilmedi.
- 5 – Belgelerin üzerinde bulunan notlardan, eklemelerden hiç bir zaman konu edilmedi. Hatta bazıları oralarda ilgili memurlar ve çeviriciler tarafından çevirilmişti. Bunlardan kısa da olsa not koymak yararlıdır.

Filigran için eksiklik sürmüyorum. Biraz önce belirttiğim üzere Venedik şehrine egemen olan rutubet, bu belgelere de etkisini büyük ölçüde hissettirmektedir. Filigran saptaması için ayrı bir çaba ve sabır gerekmektedir. Ayrıca belgenin nasıl bir bürokratik işlem içine girdiği de incelenmelidir ki, böyle bir çalışma için çok zaman ister. Dünyanın sayılı turistik merkezlerinden biri olan Venedik belki de yakında bir açık hava müzesi haline getirilecektir. Böyle hareketli bir merkezde şimdi bir gün bile kalmak büyük mas-

rafa yol açar. Araştırmacılar çok sınırlı para olanakları ile çalışmakla yetinmektedirler veya fotokopi üzerine bağlı kalmaktadırlar ki, her zaman için bir eksiklik kalacaktır.

Bu çalışmam sırasında şu yolu izlemeyi uygun gördüm: 1) Gök-bilgin tarafından yayınlanmamış belgelere eğilmek, 2) Onun tarafından yapılmış yayında gördüğüm farklılıkları belirtmek.

I) Documenti Turchi Busta VI, fasc. 40 pezzi 3, Bu belge n.3 dür, 20,7X56 cm. boyutu var.

Belgedeki ifadeler anlaşmazlığa düşen şehir yöneticileri arasındaki ihtilafın giderilmesi için Türk tarafından yardım istendiğini gösteriyor. Bu sıralarda Dalmaçya kıyılarında bir yönetim bunalımı sürüyordu: G. Praga, *Storia di Dalmazia*, Milano 1981, s. 176-179.

هو

Tuğra

(I) قدوة الامرا الكرام عدة الكبراء الفخام ذولقدر والاحترام هرسك
سنجاغى بكى دام عزه توقيع رفيع همايون (II) واصل اوليجاق معلوم
اولا كه حاليا ونديك بكلى جانبندن سده سعادت بحشمه كلان ايلچى¹
شويله عرض ايلدى كه (III) دريا ناحيه سنده متمكن اولان رادسح²
وشبنك³ نام كتر⁴ هر زمانده كندويه متعلق كافرلى⁵ جمع
ايدوب (IV) ونديكه متعلق اولان قوتور⁶ ناحيه سنه سكردوب⁷ كويلرين
ياقوب ويقوب رعايا سنكك بعضي هلاك ايدوب (V) وبعضي اسير
ايدوب صاتوب فساد وشناعتدن خالى اولمزلر يمش ايمدى ونديكه متعلق
اولان (VI) يرلره عهد نامه همايونه مخالف دخل اولتماق جاييز دكلدر
بيوردوم كه حكيم شريف واجب الاتباعم واردوقده (VII) مزكور كترى
كتوردوب تفتيش ايدوب كوره سز قضيه عرض اولندوغى اوزره اولوب
مزكور كتر ونديكه متعلق (VIII) يرلره سكردوب كويلرين ياقوب ويقوب

رعایا سنک بعض هلاک بعضی دوتوب (IX) اسیر اتدوکی ظاهیر اولور ایسه وقوعی اوزره یازوب درکاه معلامه عرض ایلیه سز صکره امرم نوجهله صادر اولور ایسه (X) موجبی ایله عمل ایدوب من بعد وندکلویه متعلق یرلره کمسنه دخل وتعرضی اتدرمییه سز (XI) اتمک استیانلری داخی منع و دفع ایلیه سز ممنوع اولمیانلری یازوب بلدره سز علامت شریفه اعتماد قلاسز (XII) تحریرا فی اواخر شهر اخراجا ذین⁸ سنه ثلث واربعین وتسعایه⁹

بمقام

ادرته

Açıklamalar:

- 1 – Tommaso Mocenigo, T. Bertelè, *Il Palazzo degli ambasciatori* ... s. 55 deki 20. nolu resim bu zata aittir.
- 2 – Radosich.
- 3 – Şebenik. Sebenico.
- 4 – Knez. Conte karşılığı. Bu sözcükten önce Kal'aların veya benzer bir ibare bulunması gerekli.
- 5 – Venedik hizmetinde bulunan paralı asker ve göçerler.
- 6 – Kotor. Kattaro. No. 2 ve 3 de adı geçen yerler uzun yıllar Venedik Cumhuriyeti'nin Adriyatik kıyılarında önemli yerleşim ve üs merkezleri idi.
- 7 – Segrimек fiilinden (*Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 1983, s. 183). Hücum etmek.
- 8 – Ahiri'l cemazeyn, Cemâziyelahir sözcüğünün değişik bir imlâsıdır.
- 9 – 943 Hicri, 6-16 Aralık 1536 günleri arasındadır.

Қıdветü'l-üмерâi'l kirâm 'umdetü'l küберâi'l fihâm zu'l қадr ve'l-ihtirâm Hersek Sancağı begi dâme 'izzehu tevki' refi' hümâyûn 2) vâsıl olıcak ma'lûm ola ki hâliyâ Venedik Begleri cânibinden sütte-i sa'adet-bağşıma gelen elçi şöyle 'arz eyledi ki 3) deryâ nâhiyesinde mütemekkin olan Rodosiç ve Şibenik nâm knez her zamanda kendüye müte'allik kâfirlere cem' idüb 4) Venedik'e müte'allik olan Kotor nâhiyesine segirdüb köylerin yakub ve yıkub re'âyâsının bazıı helâk idüb 5) ve ba'zı esir idüb satub fesâd ve şenâ'atden hâli olmazlar imiş. İmdi Venedike müte'allik olan yerlere 'ahid-nâme-i hümâyûna muhâlif dahl olunmak câyiz değıldir. Buyurdum ki hûkm-i şerif-i vâcibü'l ittib'âm vardukda 7) mezkûr knezi getürdüb teftiş idüb göresiz. Қадиyye 'arđ olunduğı üzere olub mezkûr knez Venedi-

ke müte'allik 8) yerlere segirdüb köylerin yakub ve yıkub re'ayasının ba'zısı helâk idüb ba'zısı halkı dutub 9) esir itdüğü zâhir olur ise vukû'u üzere yazub Dergâh-ı Mu'allama 'arç eyliyesiz. Sonra emrim ne-vechile şâdir olur ise 10) mucebi ile 'amel idüb min ba'd Venediklüye müte'allik yerlere kimesne dahl ve ta'aruz etdirmeyesiz 11) itmek istiyanları dâhi men' ve def' eyliyesiz memnû' olmiyanları yazub bildiresiz 'alâmet-i şerife i'timâd kılâsız 12) tahriren fi evâhir-i şehri ahâr-ı cemâzeyn, senetu selâse ve erba'in ve tis'amiye. Be-makam-ı Edirne.

II) Documenti Turchi. Busta 1. Fascicolo 31 pezzi 4, Belge 3 numaradadır.

Tercüman Yunus'un iki devlet arasındaki haberleşmede oynadığı önemli role dair açıklık kazandıran belgelerden birisidir.

İki devlet arasındaki ilişkilerin hızlandığı bir dönemde ve arada başka devletlerin de karıştığı bir ortamda yaptığı bir elçilik görevine ait belge şudur:

هو

Tuğra

I) افتخار امرأ الملة المسيحية مختار كبراء الطائفة العيسويه ونديك دوژی اندريه¹ ارشدالله تعالى توقيع رفيع همايون II) واصل اوليجاق معلوم اولاكه حاليا سده سنه سعادت بحشمه وارد اولان ايلچي² به حاصه همايونه متعلق بعض III) خبرلر اصمريوب³ مذکور ايلچي طرفندن مكتوب يازيلوب اول جانبه ارسال اولندی ذکر اولنان مكتوب ايچنده هر نه كه دنلمش ايسه IV) انلری محقق بلوب اعتماد ايله سز و ذکر اولنان مكتوبك جوابي هر نه ايسه سده سعادتمه اعلام اولنقى ايچون حاصه ترجمانلرمدن V) قدوة الامثال والاكارم يونس زيد قدره ارسال اولمشدر ذکر اولنان مكتوبك مفهومی تفصیلی ايله معلوم اولندقدن صكره اكلندر ميوب⁴ VI) اول بايدو جوابك هر نه ايسه مزبور ترجمان يونس ايله

مفصلا عتبه عالم پناهمه اعلام ايليه سز شويلا بالسز

بمقام

ادرنه

المخروسه

4.no.lu belge çeviridir. Kayıt tarihi olarak 17 İaň 1536 konmuş. 17 Ocak 1536 görünüyor. Venedik tarihine göre (more veneto) olduğu için milâdî 1537 yılı sayılmaktadır.

Bu sıralarda Yunus bey, daha başka konular için Venedik şehrine yollanmıştı. İlgili belgeler T. Gökbilgin tarafından yayınlandı: Kısım I s. 149-150 n. 21, s. 150-151 n. 22, s. 151 n. 23, s. 157-158 n. 30. Benim, *Türk Ansiklopedisi* için yazdığım “Yunus Bey” maddesi,

Açıklamalar:

- 1 - Andrea Gritti.
- 2 - Tommaso Mocenigo
- 3 - İsmarlamak. Tenbih etmek. *Yeni Tarama Sözlüğü*.
- 4 - Eglenmek fiilinden. Geciktirmek. *Yeni Tarama Sözlüğü*.

1) İftihâr-ı ümerâ-i'e'l milletî'l mesihiyye muhtâr-ı küberâî'l et-taifetü'l 'iseviyye Venedik Doju Andriya erşed Allâhü te'âlâ tevki-'i refi' hümayûn 2) vâşıl olıcağ ma'lûm ola ki hâliya südde-i seniyye-i sa'âdet bahşıma vârid olan elçiye hâşşa-i hümayûna müte'allik ba'zı 3) haberler işmarlayub mezkûr elçi tarafından mektûb yazılıb ol cânibe irsâl olundu zıkr olunan mektûb içinde her ne ki denilmiş ise 4) anları muhaqqak bilüb i'timâd eylesesiz ve zıkr olunan mektubuñ cevâbı her ne ise südde-i sa'adetime i'lâm olunmağ için haşşa tercümanlarından 5) kıdvetü'l emâşil ve'l ekârim Yunus zide kad-rehu irsâl olunmuşdur zıkr olunan mektubuñ mefhumu tafşili ile ma'lûm olunduktan sonra eglendirmeyüb 6) ol bâbda cevabın her ne ise mezbûr tercüman Yunus ile mufaşşalen 'atebe-i 'âlem-penâhıma i'lâm eyliyesiz şöyle bilesiz

Be-makam-ı Edirne el-mahrûse

III ve IV) Avrupa siyasetinde gelişen olayları haber alan Kanunî'nin bu konuda Venedik'den bilgi istemesine dair belgeler.

Önceleri Sala Diplomatica Regina Margherita'da iken, şimdi “Firmani Vari” diye adlandırılan düzenleme içindedir.

Sırtında: *بگنه وندیک* notu düşülmüş, ve Busta 19.

هو

Tuğra

(I) افتخار امراء العظام العيسويه اختيار كبراء الفخام في الملة المسيحية مصلح مصالح جماهير الطائفة النصرانية صاحب اذبال الحشمة والوقار صاحب دلايل المجد والافتخار ونديك دوژی¹ (II) ختمت عواقبه بالخير توقيع رفيع همایون واصل اوليجاق معلوم اولاکه حالیا بوجه وعظمتلو درکاهمه مکتوبک کوندروب بوندن اقدم قولوم ترجان یونس انده وندیکه واردوقدن انوک (III) یاننده اولنان² عهد ویمین اوزره اولماق ایچون سکا ارسال اولنان حکم همایونم واروب واصل اولدوغن بلدوروب انوک مضمون همایونيله عمل ایدوب (IV) اکا مخالفت اتمیوب اول عهد ویمین اوزره اولدوغکی وفرنجه پادشاهيله³ دوستلق ومحبت اتمکی جان ودلدن مراد ایدنورز خصوصاکه فرمان شریف داخی (V) اولمش اولا بزم مرادمز کسنه ایله غوغا وجدال اتمیوب کندو حالمزده اولمقدر دیو بوجه آستانمه انواع صداقت واخلاص ایله استقامت اوزره اولدوغکی اعلام ایلمش سز (VI) کرکدرکه من بعد داخی سکا عنایت اولنان عهد شریفم اوزره⁴ ثابت قدم اولوب وفرانجه پادشاهی ایله داخی کما کان دوستلق ومحبت اوزره اولوب اول طرفدن علاقه کئی (VII) کسمیوب معاهدة همایونمزی کرکی کبی رعایت ایلیه سز ومقدما سکا عهد همایم احسان اولندقده خزانه عامرهمه ادا اده جکک اوچوز بیک آلتونک عهد اولنان (VIII) اوزره یوز بیکن کوندروب صکره الی بیکن داخی ارسال ایلمشدک باقی یوز الی بیک التونی هر بر بیلده بیتمش بشر بیکی تسلیم اولماق اوزره اکی یلده ادا اولتق شرط اولنمش ایدی (IX) حالیا یتمش بش بیک التونک وقتی تمام اولمشدر تاخیر ایلمیوب اول التونی معاهدة

همایونم اوزره تدارك ایدوب داخی یرار ادملر کله کوندروب خزانه عامر مه
 تسلیم ایلیه سز (X) وسکا عهد شریفم ویرلدکدن برو اکی ییل اولوب
 قبروس جزیره سنک اول وقتدن برو خراجی کلما مشدر آتی داخی ییله
 کوندروب و عهد شریفمدن (XI) مقدم داخی قالمش نه قدر باقی وار
 ایسه ییله ارسال ایلیه سز تحریرا فی اواخر شهر شوال المکرم سنه تسع
 واربعین (XII) وتسعایه⁵

بمقام

ادرنه

المخروسه

Açıklamalar:

1 - Pietro Lando, 19.1.1539-9.XI.1545 arası Doge idi, A. Cappelli, *Cronologia 'cronografia e calendario perpetuo*, Milano 1977, s. 347.

2 - Ulanan. Ulanmak fiilinden. Eklenen anlamında. *Yeni Tarama Sözlüğü*. s. 218.

3 - I. François.

4 - 1540 tarihli olan.

5 - 15-25, Ocak 1543.

İftihâr-ı ümerai'l 'izâmü'l 'iseviyye ihtiyâr-ı küberâi'l fi hâim
 fi millet i'l mesihiyye. Muşliḥ-i maşâlih-i cemâhir-i et-tâifei'l naşraniye
 sâhibü'l ezyâl ü'l haşmet ve'l veḳâr şâhibü'l mecd ve'l iftihâr Venedik
 Doju 2) ḥutimet 'avakıbihu bi'l ḥayr tevki'-i refi'î hümâyûn vâşıl
 olıcak ma'lûm ola ki ḥâliya yüce ve 'azametlu dergâhıma mektûb
 gönderüb bundan aḳdem ḳulum tercüman Yunus anda Venedike
 vardukda anuñ 3) yanında ulanan 'ahd ü yemîn üzere olmak için
 saña irsâl olunan hükm-i hümâyunum varub vâşıl olduğun bildürüb
 anun mazmûn-ı hümâyuniyle 'amel idüb 4) aña muḫalefet itmeyüb
 ol 'ahd ü yemîn üzere olduğunu ve Françe pâdişâhiyle dostluk ve
 muḫabbet etmeğın cân ü dilden murâd idinürüz huşuşan ki fermân-ı

şerif dâhi 5) olmuş ola. Bizim murâdımız kimesne ile gavga ve cidâl itmeyüb kendü hâlimizde olmaktadır deyü yüce âsitâneme envâr' şadaqat ve ihlâs ile istikâmet üzere olduğunu i'âm etmişsiz 6) Gerrektir ki min ba'd dâhi saña 'inâyet olunan 'ahd-ı şerifim üzere şâbit-ka-dem olub ve Françe pâdişâhı ile dâhi kemâkân dostluk ve muhabbet üzere olub ol taraftan 'alâka 7) kesmeyüb mu'ahede-i hümâyûnumuz gereği gibi ri'ayet eyliyesiz ve muqaddemâ sana 'ahd-i hümâyûnum ihsân olundukda hıızâne-i 'âmireme edâ edeceğin üçyüzbin altunun 'ahd olunan 8) üzere yüz biñin gönderüb sonra elli biñin dâhi irsâl eylemişdiñ. Bâki yüzelli biñ altunu her bir yılda yetmiş beşer biñini teslim olunmak üzere iki yılda edâ olunmağa şart olunmuş idi. 9) Hâliya yetmişbeş bin altunuñ vakti temâm olmuşdur teñir eylemeyüb ol altunu mu'ahede-i hümâyûnum üzere tedârik idüb dâhi yarar adamlarınla gönderüb hıızâne-i 'âmireme teslim eyliyesiz 10) ve saña 'ahd-i şerifim verildikten berû iki yıl olub Kıbrus cezîresinin ol vakitden berû harâcı gelmemişdir anı dâhi bile gönderüb ve'ahd-i şerifimden 11) mukaddem dâhi kalmış ne kadar bâki var ise bile irsâl eyliyesiz. Tahriren fi evâhir-i şehri-i Şevvâlü'l-mükerrerem. Senetu tis'a ve erba'in 12) ve tis'a mie.

Be-makâm-i Edirne el-mahrûse

(I) مفخر الامراء الملة المسيحية عمده الكبر الطائفة اليغسوبه ونديك
 دوژی اندريه¹ ختمت عواقبه بالخير توقيع رفيع همايون واصل اوليجاق
 معلوم اولاكه (II) حاليا سدة سعادت بخشمه شويله استماع اولندى كه
 ولايت اسپانيه قرالى² اولان مفسديرندن قالقوب آلمان ولايتهن كلوب³ اول
 ديارده كيرو فتنه وفساده مباشرت ايدر ايمش (III) ايله اولسه بو
 خصوص ايجون سيرزوك طرفكوزدن اعلام اولتمدوغى اجلدن انا نلمدى
 زيرا سيز وكله واقع اولان محبت ودوستلق مقتضاسي بو ايدى كه اول
 مفسدك وآنوك كي حركتي (IV) اولسه مقدم سيزدن اشيدلور ايدى عهد
 اوزره اعلام ايدرديكوز اكر واقع ايسه اوملوركه صحتي اوزره فكر
 وتديبرنه ايدوكى مفصل اعلام اولنه حاليا حق سبحانه وتعالى نك

عنايتي (V) واولو پيغمبرمزمك صلوات الله عليه وسلامه معجزاتي ايله
 جمله عجمستان مملكتلري وعراق عجم وعراق عرب⁴ وبغداد⁵ وبصره⁶ تختلري
 وكيلان⁷ وشيروان (VI) ولايتلرني فتح وتسخير ايليوب قزلباشي پادشاهي⁸
 قليجم قورقوسندن باشين صوقاجاق يير بولميروب آواره وسر كردان اولمشدر
 انشاء الله الاعز همان (VII) سعادت واقبال ايله عنان عزيمتم مقرر سلطانتم
 جانبته مقرر ومصمم اولمشدر بو خصوصلر دوستلك مقتضاسني سيزوك
 طرفكوزه اعلام اولندي (VIII) وجميع اترافدن معلومكز اولان صحيح
 خبرلري بو جانبته اعلام ايلمكدن خالي اولميه سز شويله بلاسز تحريراً في
 اواسط شهر ذي القعدة (IX) سنه احدى واربعين وتسعايه⁹

بيورت

كوك ديه¹⁰

Açıklamalar

1 - Andrea Gritti 20.V.1523-28.XII.1538 tarihleri arasında Doge idi.Hakkında yapılan son bir araştırma, R. Finlay, "Al servizio del Sultano: Venezia e i Turchi e il Mondo cristiano 1523-1535, şu kitabın içindeki: Renovatio Urbis, Venezia nell'età di Andrea Gritti (1523-1538), Roma. 1984, s. 78-118

2 - V. Carolus (Şarlkent).

3 - Protestanlar ile anlaşmak için taraflarda bulunuyordu.

4 - Irakeyn seferi (1534-1535) sırasında ele geçirilen yerler sıralanıyor.

5 - 24.XI.1534 günü alınmıştı.

6 - Basra da o sıralarda katıldı.

7 - Geylan ve Şirvan 1535 yılı İlkbahar mevsiminde alındı.

8 - Şah Tahmasb, Osmanlı padişahı ile karşılaşmak istemedi.

9 - 15-25.IV. 1535.

10 - Gök Yurd diye de anılırdı. Nasühü's-Selahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakeyn-ı Sultan Süleyman Hân*, yay. H. G. Yurdaydın. Ankara 1976. bk. dizin Gökdepe.

Mefharü'l ümerai'l milleti'l mesihiyye 'umdetü'l küberâ-i et-ṭaife-i 'iseviyye. Venedik Doju Andriya ḥutimet 'avâkıbihi bi'l ḥayr tevkî'-i refî'-i hümâyun vâşıl olıcak ma'lum ola ki 2) Hâliya

südde-i sa‘adet-bağışına şöyle istima‘a olundu ki; Vilâyet-i İspanya kralı olan müfsid yerinden kalkub Alman vilâyetine gelüb ol diyarda girü fitne ve fesada mübaşered ider imiş 3) Öyle olsa bu huşuş için sizün tarafıñuzdan i‘lâm olunduğu ecilden inanılmadı zira sizünle vâki‘ olan muhabbet ve dostluk muğdezası bu idi ki ol müfsidin ve anuñ gibi hareketi 4) olsa muğaddem sizden işidülür idi. ‘Ahd üzere i‘lâm iderdünüz eğer vâki ise umulur ki sıhhati üzere fikr ve tedbir ne idüğü mufaşşal i‘lâm oluna. Hâliyâ Hakk-ı sübhane ve Te‘âlânın ‘inâyeti 5) ve ulu Peygamberimizin Şalavat ‘Allahü ‘aleyhi ve selâma mucizâtı ile cümle Acemistan memleketleri ve ‘Irâk-ı ‘acem ve ‘Irâk-ı ‘arab ve Bağdad ve Başra tahtları ve Giylan ve Şirvan 6) vilâyetlerini feth ve teşhir eyleyüb Kızılbaş pâdişahı kılıcım korkusundan başı sokacak yer bulmayub âvâre ve sergerdân olmuşdur İnşallahü lâ‘izzü hicân 7) sa‘adet ve iqbâl ile inin-ı azimetim mağarr-ı saltanatım cânibine muğarrer ve musammim olmuşdur. Bu huşuşları dostluğun muğtedasınca sizün tarafıñuza i‘lâm olundu 8) ve cem‘i etrafdan ma‘lûmuñuz olan şahih haberler bu cânibe i‘lâm eylemekden hâli olmiyasız Şöyle bilesiz. Tahriren fi evâsıt-ı sehr-i Zilk‘ade, 9) Seneti ihda ve erba‘in ve tis‘amie. Be-yurt-ı Göktepe.

Irakeyn Seferi sırasında meydana gelen gelişmeyi yansıtan belgeler T. Gökbilgin tarafından yayınlandı. Konu ettiğim belgenin yazıldığı gün Sadrazam İbrahim Paşa tarafından hazırlattırılan belge I. kısımda bulunmaktadır (S. 156-157 n.29). Katacağım hususlar şunlardır:

1 – Gökbilgin’in yazdığı “Busta VII Serie 8”, silinmelidir. Kaydı şöyledir: Busta I Fasc. 29, pezzi 4.

12 satırlık bu belgenin arkasında ‘Venedik Belgelerine’ notu var.

2 – Sefer sonunda Venedik Cumhuriyeti’ne yazılan tantanalı fetihname II. kısımda yayınlanmıştır. (s. 62-64 n. 136). Katacağım hususlar:

Busta 3 silinmelidir. X rakamı doğrudur.

S. 62 2 satırda نقاب yerine نصاب öneriyorum

S. 62 8.satırda منعم yazılıp? işareti konulan sözcük متعمم,

S. 62 12. satırdaki “veya Horasandan asker çeküb” cümlesi ‘diyar-ı Horasan’ olmalıdır.

29X112,5 cm. boyutundaki bu belgenin 24 satırı bulunmakta. Arkasında “Venedik Dojuna” notu konmuş. Tuğra yaldızlıdır.

3 - Sefer sırasında ordugâha dek gelen Fransa elçisi Jean de la Forêt'ye verilen belgeler de Gökbilgin tarafından yayımlandı. II. kısım S. 111-113 n. 155 ve S. 113-114 n. 186.

V- Belgenin bulunduğu yer: Archivio Bailo a Costantinopoli

B. 306 kısım II. Bu belge kutusu içindeki seride, esirler konusunda çok zengin ve çeşitli belge bulunmaktadır.

Lapseki kadısına yazılan fermanında, ellerinde itaknâme bulunduran eski tutsaklara yöneticilerin yaptıkları haksız tasarrufların önlenmesine dairdir. Paris, Bibliothèque National külliyyatı arasında bulunan kodeks içindeki metnin yayının için çok iyi inceleme yapılmıştır. n. 16'daki yayındadır.

Belgenin boyutunu almadım

هو

Tuğra

(I) قدوة القضاة والحكام معدن الفضل والكلام مولانا لابسكى¹
 قاضي زيد فضله توقيع رفيع هميون واصل اوليجاق معلوم
 اولاهه (II) حاليا ونديك بايلوسي² دركاه معلومه ادم كوندروب ونديكه
 تابع بعض ازادلو اسيرلر اللرنده عتاق نامه لرى³ اولوب (III) اجازتله كندو
 معرفتيله ونديكه كيدر اولدقلرنده محروسه استانبولده اسكله اميني⁴
 وكليوليده اولان امينلر بوقليوب (IV) اللرينه حجت و تمسك ويردو-
 كلرندن صكره اندا بوغازه اوغرادوقلرنده دزدار اولانلر مجرد جلب واخذ
 ايچون صالپورميوب (V) مانع اولورلرتمش ونديك كميلرى داخى
 ونديكه كيدر اولوب انده بوغازه اوغرايوب اوليكلان عادت قانون اوزره
 بوقليوب (VI) اراندوقلرندن صكره جلب واخذ ايچون كميلرى

اليقونلوب صاليويرلمدوكى عرض ايدوب بوبابده اللرنده احكام شريفه لرى⁵
 اولوب (VII) كىرو اول حكمله مغاير ايش اتدوكلرين بلدرمکن بيور-
 دمكه حكم شريف واجب الاتباعم واريجاق كوره سز (VIII) قضيه عرض
 اولندوغى كبي ايسه بوبابده اللرنده اولان احكام شريفه يه مغاير كمسنه يه
 دخل اتدرميوب اتمك استيانلرى (IX) منع ايدوب استميانلرى يازوب
 سده سعدهتمه عرضى ايدوه سز من بعد شرع شريفه وعهد نامه منيفه واللرنده
 اولان (X) احكام شريفه يه كمسنه يه ايش اتدرميه سز تکرار بو
 خصوص ايچون شكاييت اولنمالو اتميه سز شويله بلاسز (XI) وبعد النظر
 بو حكم همايونى اللرنده ابقا ايدوب علامت شريفه اعتماد قلاسز تحريراً في
 اواصط شهر ذى لقعهده (XII) سنه اربع وستين وتسعمائه⁶

بمقام

قسطنطينية

آچىklamalar:

- 1 - Labseki. Eski Lampsakos.
- 2 - Marino Cavalli
- 3 - İtakname.
- 4 - İskelelerde bulundurulan gümrük memurları, B. Lewis, *Encyclopaedia of Islam*, c. 2.
- 5 - Venedik ile olan anlaşmalarda tutsak iadesine ve ayrıca parasının ödenmiş-
 lerin geri verilmesine epey özen gösterilirdi.
- 6 - Ağustos-Eylül 1558.